

Situacijos analizė metamfetamino vartojimo prevencinių veiklų įgyvendinimui Vilniuje

Vilnius 2022

Turinys

1	Ižanga.....	3
2	Metodika	3
2.1	Antrinių informacijos šaltinių duomenų analizė.....	3
2.2	Internetinė vietinių ekspertų apklausa.....	3
2.3	Internetinė psichoaktyvių medžiagų vartotojų apklausa	4
3	Rezultatai.....	5
3.1.1	Antrinių informacijos šaltinių duomenų analizė.....	5
3.1.2	Populiacija ir kiti rodikliai	5
3.1.3	Psichoaktyvių medžiagų politika	5
3.1.4	Metamfetamino ir kitų stimuliantų vartojimas	6
3.1.5	Psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencija ir žalos mažinimo paslaugos	7
3.1.6	Priklausomybės ligų gydymas.....	8
3.1.7	Su psichoaktyvių medžiagų vartojimu susijusi žala	10
3.1.8	Su psichoaktyvių medžiagų vartojimu susijusi nusikalstama veikla	10
3.1.9	Stimulantų vartojimas laisvės atėmimo vietose.....	10
3.2	Vietinių ekspertų apklausa	11
3.2.1	Tyrimo dalyviai	11
3.2.2	Ekspertų nuomonė ir įžvalgos apie asmenis vartojančius metamfetaminą.....	12
3.2.3	Ekspertų nuomonė apie metamfetaminą vartojančių asmenų paslaugų poreikius	12
3.2.4	Ekspertų nuomonė apie metamfetamino vartojimo žalą asmeniui ir visuomenei	13
3.2.5	Barjerai ir naudingi faktoriai darbe su metamfetaminą vartojančiais asmenimis	13
3.2.6	Preveninių priemonių prieinamumas ir efektyvumas	13
3.2.7	Tarpinstitucinis bendradarbiavimas	14
3.3	Psichoaktyvių medžiagų vartotojų apklausa	15
3.3.1	Tyrimo dalyvių sociodemografiniai duomenys.....	16
3.3.2	Stimulantų vartojimo patirtis	16
3.3.3	Su psichoaktyvių medžiagų vartojimu susijusių paslaugų gavimo patirtis.....	17
3.3.4	Paslaugų poreikis.....	17
3.3.5	Nuomonė dėl psichoaktyvias medžiagas vartojančių asmenų skaičiaus.....	18
4	Išvados ir diskusija.....	19
Šaltiniai	21	

1 Įžanga

Europos Sąjungoje plintant metamfetamino vartojimui vis dar trūksta nuoseklių prevencinių priemonių ir efektyvių strategijų taikymo praktikos. Taip pat, nėra aišku, kokios prevencinės ir žalos mažinimo veiklos yra efektyvios ir kokiame kontekste. Europos Komisijos finansuojamo projekto IMPRESA (*ang. Implementing Methamphetamine Prevention Strategies into Action*) metu siekiama išsiaiškinti, kokios yra geriausios prevencinės praktikos siekiant sumažinti metamfetamino vartojimą ir jo keliamą žalą tiek Europoje, tiek Lietuvoje.

Žemiau pateikta situacijos analizė buvo atlikta ruošiantis įgyvendinti metamfetamino vartojimo prevencinę/-es veiklą/-as Vilniaus mieste. Analizės tikslas buvo išsiaiškinti vietinius prevencinių veiklų poreikius ir surinkti informaciją reikalingą planuojamų veiklų adaptavimui Vilniaus miesto kontekstui.

2 Metodika

Situacijos analizė buvo atlikta trimis etapais:

- (1) atlikta antrinių informacijos šaltinių duomenų analizė;
- (2) suorganizuota internetinė vietinių ekspertų anketinė apklausa ir atlikta gautų duomenų analizė;
- (3) suorganizuota internetinė psichoaktyvių medžiagų vartotojų anketinė apklausa ir atlikta gautų duomenų analizė.

2.1 Antrinių informacijos šaltinių duomenų analizė

Antrinių informacijos šaltinių duomenų rinkimo ir analizės tikslas buvo surinkti kuo išsamesnę informaciją reikalingą planuojant ir įgyvendinant prevencines veiklas Vilniaus mieste. Pagrindiniai antrinių informacijos šaltinių duomenų rodikliai buvo parinkti remiantis Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centro (*ang. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*) rengtais Europos psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos kokybės standartais [1]. Antrinių informacijos šaltinių duomenų rinkimo lentelės buvo standartizuotos visiems IMPRESA projekto partneriams (priedas 1). Analizėje pateikiami viešai, t.y. internetu be apribojimų prieinami duomenys, kitu atveju nurodoma, kad „duomenys viešai neprieinami“. Palyginimui buvo rinkti vietiniai, t.y. Vilniaus miesto, ir nacionaliniai rodikliai.

2.2 Internetinė vietinių ekspertų apklausa

Siekiant pilnai suprasti su metamfetamino ir bendrai psichoaktyvių medžiagų vartojimu susijusias problemas ir iššūkius Vilniaus mieste, buvo surengta internetinė vietinių ekspertų apklausa. Apklausos tikslas buvo išsiaiškinti įvairių sričių specialistų požiūrį ir nuomonę dėl metamfetamino ir kitų psichoaktyvių medžiagų vartojimo žalos ir prevencinių priemonių poreikio. Kadangi Lietuvoje nėra

daug specialistų dirbančių išskirtinai metamfetamino ir psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos srityje, užpildyti apklausos anketą buvo kviečiama kuo daugiau ir įvairesnių specialistų, kurie vienu ar kitu būdu susiduria su psichoaktyvių medžiagų ir sveikatos temomis Vilniuje.

Specialistai užpildyti apklausą buvo kviečiami el. paštu. Iš viso išsiųsti 28 kvietimai sveikatos, teisėkūros, politikos formavimo, nevyriausybinėms, labdaros, laisvės atėmimo, žalos mažinimo, socialinių paslaugų, savivaldybės administracijos ir kt. įstaigoms bei organizacijoms. Kiekviename kvietime buvo nurodyta unikali nuoroda į internetinę apklausą, ja pasinaudoti ir užpildyti apklausą galėjo vienas įstaigos arba organizacijos atstovas. Internetinė apklausa buvo suprogramuota ir ištestuota naudojantis internetiniu programiniu įrankiu „Limesurvey“ (<https://www.limesurvey.org>). Priminimai su kvietimu užpildyti apklausą buvo siunčiami el. paštu ir/ ar kitomis komunikacijos priemonėmis.

Anketos klausimai buvo parengti anglų kalba ir išversti IMPRESA projekto partnerių į vietinę (lietuvių) kalbą. Anketa buvo testuojama žvalgomojo (pilotinio) tyrimo metu tarp Respublikinio priklausomybės ligų centro Metodinio vadovavimo ir monitoringo skyriaus darbuotojų. Anketoje buvo pateikti klausimai apie numanomą vietinę metamfetamino vartotojų populiaciją (jos dydį, pasiskirstymą pagal lytį, amžiaus grupes), apie metamfetamino ir kitų psichoaktyvių medžiagų vartojimo žalą mieste, barjerus dirbant su psichoaktyvių medžiagų vartotojais, nuomonę dėl prevencinių intervencijų prieinamumo ir poreikio Vilniaus mieste ir apie tarpinstitucinį bendradarbiavimą bei pasitenkinimą jo kokybe. Klausimynas parengtas remiantis Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuro (*ang. United Nations Office on Drugs and Crime*) ir Pasaulio sveikatos organizacijos (*ang. World Health Organization*) intervencijų sąrašu [2], Europos narkotikų ir narkomanijos stebėjimo centro (*ang. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*) prevencijos mokymo programos vadovu [3] ir kitais šaltiniais [4].

2.3 Internetinė psichoaktyvių medžiagų vartotojų apklausa

Siekiant išsiaiškinti, kokie yra psichoaktyvias medžiagas vartojančių asmenų poreikiai, buvo atlikta internetinė vartotojų apklausa. Anketos klausimai buvo parengti anglų kalba ir išversti į lietuvių kalbą. Anketa buvo testuojama žvalgomojo (pilotinio) tyrimo metu tarp Respublikinio priklausomybės ligų centro Metodinio vadovavimo ir monitoringo skyriaus darbuotojų. Kaip ir ekspertų apklausa, vartotojų anketa buvo suprogramuota ir publikuojama naudojantis internetiniu programiniu įrankiu „Limesurvey“ (<https://www.limesurvey.org>). Anketos užpildymui buvo sukurta viena nuoroda, kuri kartu su kvietimu dalyvauti apklausoje buvo išplatinta tarp skirtingų organizacijų, turinčių kontaktą su psichoaktyvias medžiagas vartojančiais asmenimis el. laiškais, per socialinius tinklus, gyvus susitikimus ir kitomis priemonėmis. Apklausa buvo anoniminė, skirta 18 metų ir vyresniems asmenims.

Psichoaktyvias medžiagas vartojančių asmenų anketą sudarė klausimai apie įvairių nelegalių psichoaktyvių medžiagų vartojimo įpročius, numanomą metamfetamino vartotojų skaičių, socialinių,

sveikatos, prevencinių ir žalos mažinimo paslaugų poreikį bei apie sociodemografinius tyrimo dalyvio duomenis. Siekiant užtikrinti duomenų kokybę, į apklausą buvo įtrauktas klausimas apie fiktyvios psichoaktyvios medžiagos vartojimą.

3 Rezultatai

3.1.1 Antrinių informacijos šaltinių duomenų analizė¹

3.1.2 Populiacija ir kiti rodikliai

Lietuvos Respublikos sostinėje ir didžiausiame mieste – Vilniuje 2021 metų duomenimis gyveno 559 421 gyventojai. Didžiąją dalį – 63,2% gyventojų sudarė lietuviai, 16,5% lenkai, 11,9% rusai, 3,5% baltarusiai ir 4,9% kitos tautybės gyventojai. Vilniaus medianinis gyventojų amžius yra 40 metų, o vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė Vilniuje yra beveik 2 metais ilgesnė negu nacionalinis vidurkis, 78.2 ir 76.5 metai atitinkamai. Nedarbo lygis 2020 m. Vilniuje buvo 1.7% žemesnis negu bendras šalies vidurkis, o vidutinis (bruto) atlyginimas apie 10% didesnis negu nacionalinis vidurkis (žr. lentelę 1).

Lentelė 1: Populiacijos rodikliai

Rodiklis	Vilnius	Nacionaliniai duomenys
Populiacija	559 421 gyventojai	2 795 700 gyventojai
Medianinis gyventojų amžius	40 metų	44 metai
Gyventojai pagal tautybę	63,2% lietuviai, 16,5% lenkai, 11,9% rusai, 3,5% baltarusiai, 4,9 % kitos	85,5 % lietuviai, 4,5 % rusai, 5,7 % lenkai, 4,3% kitos
Nedarbo lygis	6,8%	8,5%
Vidutinis darbo užmokestis (Bruto)	1 590,6 EUR	1 428,6 EUR

Vilniuje 10-čiai tūkst. gyventojų tenka 7,8 šeimos gydytojai, t.y. beveik tiek pat kaip ir nacionalinis vidurkis – 7,2 šeimos gydytojai 100 tūkst. gyventojų. Lietuvoje 2020-2021 m. buvo 19 universitetų, 11 iš jų Vilniuje. 2020-2021 m. Vilniaus universitetuose mokėsi 40 664 studentų.

3.1.3 Psichoaktyvių medžiagų politika

Lietuvoje psichoaktyvių medžiagų politika yra formuojama nacionaliniu mastu remiantis įvairiais valstybiniais ir vietiniais teisės aktais. Pagrindiniai valstybiniai strateginiai dokumentai, kuriuose minimas psichoaktyvių medžiagų vartojimo mažinimo tikslas, yra: Valstybės pažangos strategija „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų programa, Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija, Valstybinė narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos 2018–2028 m. programa, Priklausomybės ligų gydymo ir žalos mažinimo

¹ Žemiau pateikiama antrinių duomenų analizės santrauka. Pilną informaciją su duomenų šaltiniais rasite lentelėje Priede Nr. 1.

priemonių prieinamumo ir kokybės gerinimo 2021–2024 metų veiksmų planas. Strateginiuose dokumentuose minimi tikslai:

- mažinti alkoholinių gėrimų ir tabako vartojimą, neteisėtą narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimą bei prieinamumą;
- mažinti alkoholio ir tabako vartojimą mokyklose, siekiant užtikrinti mokyklos bendruomenės psichologinį saugumą;
- stiprinti visuomenės sveikatą per prevencines priemones, didinti visuomenės informuotumą apie sveiką gyvenseną;
- užtikrinti prieinamą, kokybišką ir asmens poreikius atitinkančią priklausomybės ligų gydymo ir žalos mažinimo paslaugų sistemą.

Valstybinės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos 2018–2028 m. programa turėtų būti vertinama 2023 m. todėl kol kas viešai prieinamų konkrečių duomenų apie programos įgyvendinimą nėra.

Šalyje yra nelegalu įsigyti, disponuoti ir vartoti psichoaktyvias medžiagas (išskyrus tabaką ir alkoholį). Nuo 2017 m. Administracinių nusižengimų kodekse, 71 straipsnyje numatyta administracinė atsakomybė už narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimą be gydytojo paskyrimo, tuo tarpu atsakomybė už įsigijimą ir laikymą priklauso baudžiamosios teisės reglamentavimo sričiai [5].

3.1.4 Metamfetamino ir kitų stimuliantų vartojimas

Nuoseklių ir viešai prieinamų duomenų apie metamfetamino ir kitų stimuliantų vartojimo paplitimą ir tendencijas Lietuvoje nėra daug. Nuo 2017 m. Vilniuje ir nuo 2018 m. Kaune ir Klaipėdoje atliekamos nuotekų analizės tyrimas rodė didelį metamfetamino vartojimo likučių koncentracijos kiekį (žr. lentelę 2) – 2019 m. Vilnius pagal metamfetamino likučių koncentracijos kiekį buvo 16 miestas Europoje. 2020 m. atliktas nuotekų tyrimas parodė itin didelį metamfetamino likučių koncentracijos sumažėjimą – iki 1,71 mg/1000 gyv/ per dieną, tačiau tyrimui nuotekos buvo renkamos 2020 m. kovo viduryje, t.y. pirmą savaitę po paskelbto visuotinio karantino. Tuo metu buvo taikomos Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytos judėjimo ribojimo priemonės dėl COVID-19 situacijos šalyje ir pasaulyje, tad labai tikėtina, kad tai turėjo įtakos psichoaktyvių medžiagų prieinamumui ir vartojimui. Metamfetamino likučių koncentracijos kiekis buvo stabilus ir panašus visomis savaitės dienomis – tiek darbo dienomis, tiek savaitgaliais.

Lentelė 2. Nuotekų analizės tyrimo metu metamfetamino likučių koncentracija nuotekose Vilniaus mieste [6]

Metamfetamino likučių koncentracija	2020	2019	2018	2017
	mg/1000gyv/d	mg/1000gyv/d	mg/1000gyv/d	mg/1000gyv/d
Dienos vidurkis	1,71	31.28	34.06	39.69
Darbo diena	1,5	27.48	32.4	38.38

Savaitgalis	1,86	34.12	35.3	40.67

Kiti tyrimai, kuriuose minimas metamfetaminas:

1. Alkoholio ir kitų psichoaktyvių medžiagų vartojimo Europos mokyklose tyrimas (ESPAD) [7].
Tyrimo 2019 m. buvo apklausti 2 393 (15-16 metų) moksleiviai Lietuvoje. Tų tyrimo dalyvių, kurie yra vartoję psichoaktyvias medžiagas, vartojimo pradžios amžiaus vidurkiai apima intervalą nuo 12 iki 14,5 metų. Respondentai teigė pirmą kartą gėrę alkoholio būdami vidutiniškai 13,2 metų, pabandę kanapių – 14,5 metų, kokaino / kreko – 14,1 metų, amfetaminų / metamfetaminų – 13,4 metų, ekstazio – 14 metų. Taip pat, 7,5% moksleivių nurodė, kad metamfetaminas jiems yra lengvai prieinamas.
2. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas (toliau – NTAKD) 2020 m. vykdė anoniminę elektroninę aukštųjų mokyklų studentų apklausą, kurioje dalyvavo 2,4 tūkst. studentų [8]. Iš apklaustųjų, 43,2 % studentų teigė bent kartą gyvenime vartoję nelegalias psichoaktyvias medžiagas, iš jų 6,6% teigė vartoję amfetaminą ar metamfetaminą, 11.1% - MDMA/ ekstazį [8].
3. Psichoaktyvių medžiagų likučių panaudotuose švirkštuose tyrimas (ESCAPE) [9].
Cheminių medžiagų likučių švirkštuose tyrimo metu Vilniuje 2019 m. buvo rasta – 2,3% švirkštų su metamfetaminu, 2020 m. – 4% švirkštų su amfetaminu, 0% su metamfetaminu.
4. Narkotikų vartojimo tarp pasilinksminimo vietų lankytojų tyrimo metu 2018 m. buvo apklausti 519 asmenys Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių pasilinksminimo vietose [10]. 64% respondentų nurodė kada nors gyvenime vartoję nelegalias narkotines medžiagas. Iš jų, amfetaminą ar metamfetaminą kada nors gyvenime yra bandę 20% apklaustųjų, per paskutinius metus – 12,1%, per paskutines 30 dienų – 5,2 % [10].

3.1.5 Psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencija ir žalos mažinimo paslaugos

Nacionaliniu lygmeniu, viena iš Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento veiklos sričių yra prevencija, rehabilitacija ir gydymas. NTAKD kuriojamos psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos kampanijos iki šiol buvo gan universalios, t.y. metodikų ir informacinių lankstinukų rengimas, socialinės kampanijos, adaptuojami Europos prevencijos kokybės standartai (EDPQS), vykdomos švietėjiškos programos tėvams. Nuo 2017 m. Lietuvoje yra vykdoma ankstyvosios intervencijos programa, parengta įgyvendinant tarptautinį projektą „FreD goes net“. Už programos vykdymą yra atsakingi savivaldybių visuomenės sveikatos biurai. Informacijos apie tai, kad būtų vykdyta ar vykdoma selektyvi ir/ar indikacinė prevencija stimulantų vartotojams nėra.

Lietuvoje žalos mažinimo paslaugos yra teikiamos 13-koje žemo slenksčio kabinetų ir 2-iose mobiliuose klinikose. Pagrindinės paslaugos yra orientuotos į švirkščiamųjų narkotikų vartotojus. Žemo slenksčio kabinetuose yra dalinamos sterilios adatos ir švirkštai, prezervatyvai, atliekami greitieji ir dalinami savikontroliniai infekcinių ligų testai, teikiamos konsultacijos, socialinė pagalba, pagal poreikį nukreipiama sveikatos sutrikimų gydymui. Vilniuje veikia vienas stacionarus ir vienas mobilus žemo slenksčio kabinetas.

3.1.6 Priklausomybės ligų gydymas

Priklausomybės ligų gydymas yra organizuojamas asmens sveikatos priežiūros įstaigose, turinčiose licencijas teikti abstinencijos gydymo, trumpalaikio ir ilgalaikio stacionarinio psichosocialinio gydymo paslaugas. LR Sveikatos apsaugos ministro 2002 m. gegužės 3 d. įsakymas Nr. 204. „Dėl priklausomybės ligų gydymo ir reabilitacijos standartų patvirtinimo“ reglamentuoja priklausomybės gydymo paslaugų pobūdį, indikacijas, reikalingas priemones, trukmę ir dokumentacijos vedimą.

Ambulatorinės paslaugos

Priklausomybės ligomis sergantys ar žalingai vartojantys psichoaktyvias medžiagas asmenys ambulatorines paslaugas gali gauti: 1. psichikos sveikatos centruose; 2. Respublikinio priklausomybės ligų centro filialuose Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje; 3. privačiose, asmens sveikatos priežiūros licenciją turinčiose, gydymo įstaigose [5].

Stacionarinė pagalba

Priklausomybės ligomis sergantys ar žalingai vartojantys psichoaktyvias medžiagas asmenys stacionarines paslaugas gali gauti: 1. Respublikinio priklausomybės ligų centro filialuose Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje ir Šiauliuose; 2. psichiatrinio profilio ligoninėse; 3. Respublikinės Vilniaus universitetinės ligoninės Ūmių apsinuodijimų ir Toksikologijos reanimacijos ir intensyviosios terapijos skyriuose (būtinoji pagalba dėl toksinio poveikio, apsinuodijimo ir pan.); 4. privačiose asmens sveikatos priežiūros licenciją turinčiose gydymo įstaigose [5].

Vilniaus mieste yra prieinamos visos aukščiau išvardintos sveikatos priežiūros paslaugos. Mieste taip pat veikia plačiausią paslaugų spektrą turintis Respublikinio priklausomybės ligų centro filialas. 2021 m. Respublikinio priklausomybės ligų centro Vilniaus filiale lankėsi 14 asmenų su F15 (Psichikos ir elgesio sutrikimai vartojant stimulatorius, taip pat ir kofeiną) diagnoze. Didžiąjai daugumai pacientų, kurie gauna gydymą Respublikinio priklausomybės ligų centro Vilniaus filiale yra skiriama arba F11 diagnozė (Psichikos ir elgesio sutrikimai vartojant opioidus) – 741 kartą per metus ir/ arba F19 diagnozė (Psichikos ir elgesio sutrikimai vartojant kelias psichoaktyvias medžiagas) – 146 kartus (žr. lentelę 3).

Lentelė 3. Respublikinio priklausomybės ligų centro Vilniaus filialo 2021 m. unikalių pacientų F11-19 diagnozės

Diagnozė	Iki 14 m.	15-18 m.	19-24 m.	25-34 m.	35-44 m.	45-64 m.	Virš 65 m.	Visi

	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	
2021 metų															
F11					5	5	104	52	339	76	126	28	4	2	741
F12	1	0	4	1	13	2	19	2	5	0	1	0	0	0	48
F13					1		5	3	2	5	10	8	2		36
F14							2	2	1						5
F15			2	1	1	1	5	2	2						14
F16															0
F17			3	2	1	2	2		5	1	1	5			22
F18															0
F19	7	2	20	10	8	5	39	9	26	10	6	4	0	0	146
Iš viso	8	2	29	14	29	15	176	70	380	92	144	45	6	2	1012

Nacionaliniai, t.y. visos šalies, įskaitant ir Vilniaus kitų sveikatos priežiūros įstaigų, statistiniai duomenys nėra viešai prieinami. Atskirai, stimuliantus vartojančių asmenų epidemiologiniai duomenys nėra renkami.

Lietuvoje Priklausomybės nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų gydymo paslaugų poreikio nustatymo (*angl. treatment demand indicator, TDI*) monitoringas vykdomas per Valstybinio psichikos sveikatos centro stebėsenos informacinę sistemą (toliau – ASIS). Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis, asmenys į sveikatos priežiūros įstaigą dėl stimuliantų vartojimo kreipiasi retai: 2020 m. – 22 kartus, 2019 m. – 30 kartų (žr. lentelę 4). Tačiau, kaip teigiama NTAKD ataskaitoje, nuo 2018 m. vykdoma ASIS sisteminė pertvarka tęsiasi iki šiol ir neabejotinai turi neigiamos įtakos duomenų kokybės užtikrinimui, todėl nepakankama ASIS duomenų kokybė nesudaro galimybių daryti išvadų apie asmenų besikreipiančių į gydymo įstaigas dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo skaičiaus pokyčius [8].

Lentelė 4. Gydytų asmenų (atvejų), kuriems nustatyti psichikos ir elgesio sutrikimai dėl narkotikų vartojimo, skaičiaus pasiskirstymas pagal pagrindinę psichoaktyviąją medžiagą, dėl kurios kreipėsi į sveikatos priežiūros įstaigą 2019-2020 m. [8]

Psichoaktyvioji medžiaga	Gydytų asmenų (atvejų) skaičius atitinkamais metais	
	2019 m.	2020 m.
Opioidai	649	649
Kokainas	15	12
Stimuliatoriai	30	22
Migdomieji ir raminamieji	48	28
Haliucinogenai	0	3
Lakūs inhaliantai	0	1
Kanapės	51	27
Kitos psichoaktyvios medžiagos	13	7

3.1.7 Su psichoaktyvių medžiagų vartojimu susijusi žala

Autorių žiniomis iki šiol nebuvo atliktas su nelegalių psichoaktyvių medžiagų vartojimo susijusios žalos (socialinės, sveikatos ar ekonominės) vertinimas. 2018 m. NTKAD užsakymu atliekant teisės, sveikatos ir socialinės sistemų, susijusių su narkotikų politika Lietuvoje analizę buvo apskaičiuota, kad 2016 m. su nelegalių psichoaktyvių medžiagų vartojimu susijusios išlaidos sveikatos sistemai sudarė ~ 7,760 mln. eurų, baudžiamosios politikos, susijusios su nelegalių psichoaktyvių medžiagų kontrole ir vartojimo prevencija, vykdymui buvo išleista ~ 9,764 mln. eurų [5]. Įvertinti valstybės lėšas, išleidžiamas socialinėms paslaugoms, susijusioms su nelegalių psichoaktyvių medžiagų vartojimu trūko duomenų [5].

3.1.8 Su psichoaktyvių medžiagų vartojimu susijusi nusikalstama veikla

Neoficialiais duomenimis, 1 g. metamfetamino iš prekeivių gatvėje Vilniuje kainuoja apie 15 eur. 2020 m. iš neteisėtos apyvartos buvo konfiskuoti didžiausi metamfetamino ir amfetamino kiekiai per kelis paskutinius metus: metamfetamino 2019 m. – 4,4 kg, 2020 m. – 90,8 kg, amfetamino 2019 m. – 23,6 kg, 2020 m. – 112,4 kg (žr. lentelę 5).

Lentelė 5. 2019–2020 m. Lietuvoje iš neteisėtos apyvartos išimtų narkotikų kiekių pokytis [8].

Medžiagos pavadinimas	2019	2020
Heroinas	0,5 kg	0,8 kg
Kokainas	16,1 kg	43,4 kg
Kanapės	220 kg	40,8 kg
Hašišas	1 775 kg	3,8 kg
Metamfetaminas	4,4 kg	90,8 kg
Amfetaminas	23,6 kg	112,4 kg
MDMA (ekstazis)	283 kg	50 kg
Naujos psichoaktyviosios medžiagos	10 kg	8 kg

Lietuvos kriminalinės policijos biuro duomenys.

2020 m. šalyje buvo ištirtos 65 nusikalstamos veikos susijusios su metamfetaminu. Iš jų 47 susijusios su psichoaktyvios medžiagos disponavimu, 18 su prekyba [11]. Tais pačiais metais buvo ištirtos 180 nusikalstamų veikų susijusių su amfetaminu (140 susijusių su disponavimu, 40 su prekyba) [11].

3.1.9 Stimuliantų vartojimas laisvės atėmimo vietose

Lietuvoje veikia 5 pataisos namai ir 2 tardymo izoliatoriai. Vilniuje yra įsikūrę 1 pataisos namai. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau – Kalėjimo departamentas) duomenimis 2019 m. už nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis naujai nuteisti buvo 241 asmenys. Iš viso 2019 m. laisvės atėmimo

vietose dėl nusikalstamų veikų, susijusių su psichoaktyviomis medžiagomis buvo 783 asmenys [12]. Duomenys apie tai su kokiomis psichoaktyviomis medžiagomis yra siejamos nusikalstamos veikos nėra prieinami.

2020 m. Kalėjų departamento užsakymu buvo atliktas tyrimas „Psichoaktyvių medžiagų vartojimo paplitimas laisvės atėmimo vietų įstaigose“ [8]. Tyrimo metu buvo apklausti 1 154 nuteistieji iš 7 įkalinimo įstaigų. Iš apklaustųjų, 49,7% teigia kada nors įkalinimo metu laisvės atėmimo vietų įstaigose vartoję psichoaktyvias ir kitas medžiagas. Tarp jų, metamfetaminą yra vartoję – 10,3% apklaustųjų, amfetaminą – 16,4%, ekstazį/ MDMA/ MDA – 7,7%. Taip pat, per paskutinį mėnesį paskutinio įkalinimo metu laisvės atėmimo vietų įstaigoje metamfetaminą asmenys vartojo vidutiniškai 5,5 dienas, amfetaminą – 6,07 dienas, ekstazį/ MDMA/ MDA – 8 dienas [8].

2020 m. Kalėjų departamento duomenimis, laisvės atėmimo įstaigose buvo užregistruota 15 apsvaigimų nuo metamfetamino bei 160 apsvaigimų nuo amfetamino [8].

3.2 Vietinių ekspertų apklausa

Žemiau pateikiami pagrindiniai vietinių ekspertų apklausos rezultatai. Išsami apklausos atsakymų suvestinė pateikiama priede nr. 2.

3.2.1 Tyrimo dalyviai

Kvietimas dalyvauti apklausoje buvo išsiųstas 28 institucijoms, iš jų 15 (53,6%) pilnai užpildė apklausos anketą. Apklausos dalyvių atstovaujamos įstaigos buvo sugrupuotos į 9 atskiras sektorius (žr. lentelę 4). Didžioji dalis tyrimo respondentų buvo priskirti prie dirbančių su narkotikais susijusių paslaugų teikimo (žalos mažinimo ir priklausomybės ligų gydymo) ir prevencijos srityse (po 4 respondentus). Taip pat, po 3 respondentus buvo priskirti prie teisėsaugos ir administracijos sričių (žr. lentelę 6).

Lentelė 6. Vietinių ekspertų apklausos dalyvių darbo sritis/ atstovaujamas sektorius*

Veikla/ atstovaujamas sektorius	Dalyvių sk.	Dalyvių %
Su narkotikais susijusios paslaugos**	4	27%
Prevencinė veikla	4	27%
Socialinės/ sveikatos paslaugos	2	13%
Mokykla	0	0%
Tiriamoji veikla	1	7%
Teisėsauga	3	20%
Bažnyčia	0	0%
Pasilinksminimo vietos	0	0%
Administracija	3	20%
Iš viso	15	100%

*Galimi keli atsakymai, **žalos mažinimo, priklausomybės ligų gydymo paslaugos

Iš 15 ekspertų, 67% yra tekę asmeniškai kada nors susidurti su asmenimis vartojančiais metamfetaminą. Šiek tiek mažiau – 47% respondentų susidūrė su bendrai psichoaktyviais medžiagas vartojančiais asmenimis per savo darbovietę per paskutinius 12 mėnesių. Vidutiniškai, per 12 mėnesių, ekspertai susiduria su 640 asmenimis vartojančiais nelegalias psichoaktyvias medžiagas, iš jų vidutiniškai 12 metamfetaminą vartojančių asmenų.

3.2.2 Ekspertų nuomonė ir įžvalgos apie asmenis vartojančius metamfetaminą

Ekspertų nuomone, Vilniuje yra nuo 2 000 iki 50 000 nelegalias psichoaktyvias medžiagas vartojančių asmenų, iš jų apie 6 000 (vidurkis) yra vartojantys metamfetaminą. Ekspertai taip pat mano, kad didžioji dalis vartojančių metamfetaminą yra vyrai (74%), priklausantys 18-35 metų amžiaus grupei (84%). Pagrindines metamfetaminą vartojančių asmenų grupes, respondentai išskyrė kaip probleminį vartojimą turinčius asmenis, vartojančius rekreaciniais tikslais, taip pat, jaunesnio amžiaus asmenis, kurie sunkiau susidoroja su asmeniniais sunkumais, ar yra stokojantys socialinių kompetencijų bei palaikymo. Dažniausiai metamfetaminą vartojančius asmenis, ekspertų nuomone, galima sutikti naktiniuose klubuose, baruose, Naujamiesčio, Naujininkų ir kituose Vilniaus miesto rajonuose.

3.2.3 Ekspertų nuomonė apie metamfetaminą vartojančių asmenų paslaugų poreikius

Tyrimo dalyvių nuomone, pagrindiniai metamfetaminą vartojančių asmenų paslaugų poreikiai yra psichologinė ir teisinė pagalba, pagalba šeimos klausimais, taip pat sveikatos sutrikimų gydymas ir žalos mažinimo paslaugos (žr. lentelę 7).

Tyrimo dalyvių nurodyti metamfetaminą vartojančių asmenų poreikiai*

Paslaugos	Atsakymų %
Pagalba darbo klausimais	69%
Pagalba būsto klausimais	69%
Pagalba sprendžiant socialinės paramos klausimus	69%
Pagalba šeimos klausimais	79%
Pagalba ieškant/palaikant socialinius kontaktus	77%
Teisinė pagalba	79%
Psichologinė pagalba	86%
Sveikatos sutrikimų gydymas	77%
Žemo slenksčio paslaugos, konsultacijos apie narkotikų keliamos žalos mažinimą	77%

*Lentelėje suvesti atsakymai „svarbios“ ir „iš dalies“ svarbios paslaugos

3.2.4 Ekspertų nuomonė apie metamfetamino vartojimo žalą asmeniui ir visuomenei

Anot tyrimo respondentų, metamfetamino vartojimas labiausiai neigiamai veikia šeimyninius santykius (93% taip manančių) ir finansinę būklę (87%), taip pat skatina infekcinių ligų plitimą (86%) ir didina viešos tvarkos pažeidimų skaičių mieste (79%).

3.2.5 Barjerai ir naudingi faktoriai darbe su metamfetaminą vartojančiais asmenimis

Pagrindiniai barjerai su kuriais susiduria ekspertų atstovaujamos įstaigos darbe su metamfetaminą vartojančiais asmenimis:

1. Galimos pasekmės dėl vaikų globos (93% respondentų)
2. Motyvacijos stoka ir nerimas dėl konfidencialumo (87% respondentų)
3. Trūksta tinkamų metamfetamino vartotojų įtraukimo strategijų (86% respondentų)

Pagrindiniai naudingi faktoriai darbe su metamfetaminą vartojančiais asmenimis:

1. Bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis dirbančiomis šioje srityje (93% respondentų)
2. Darbas gatvėje (86% respondentų)
3. Informacijos sklaida per (socialinę) žiniasklaidą (80% respondentų).

Du ekspertai nurodė papildomus kitus naudingus faktorius: „darbas savaitgaliais, kad vartotojai galėtų gauti paslaugas ir savaitgaliais“ ir „motyvacinės priemonės (rūkymui skirtos pypkės, medžiagų sudėties tikrinimas ir pan.“.

3.2.6 Prevencinių priemonių prieinamumas ir efektyvumas

Ekspertai 100% sutaria, kad Vilniaus mieste asmenys vartojantys metamfetaminą gali gauti individualią psichologinę pagalbą bei ankstyvosios intervencijos paslaugas. Taip pat, beveik visi mano, kad vartotojams yra prieinamas švietimas dėl saugesnių lytinių santykių (93% respondentų), tėvystės įgūdžių lavinimas (91% respondentų), kitas prevencinis švietimas ir prevencinės programos pasilinksminimo vietose (91% respondentų). Ekspertai taip pat sutaria, kad Vilniuje nėra saugesnio narkotikų vartojimo kambarių (100% respondentų); tik 33% mano, kad mieste egzistuoja kontroliuojamo vartojimo programos ar, kad vyksta prevencinių priemonių taikymas darbovietėje (50% respondentų).

Lentelėje 8 išvardintos 5 prevencinės priemonės, kurios ekspertų nuomone yra efektyvios ir 5 mažiau efektyvios priemonės sprendžiant su metamfetamino vartojimu susijusias problemas.

Penkios efektyviausios ir mažiausiai efektyvios prevencinės priemonės sprendžiant su metamfetamino vartojimu susijusias problemas

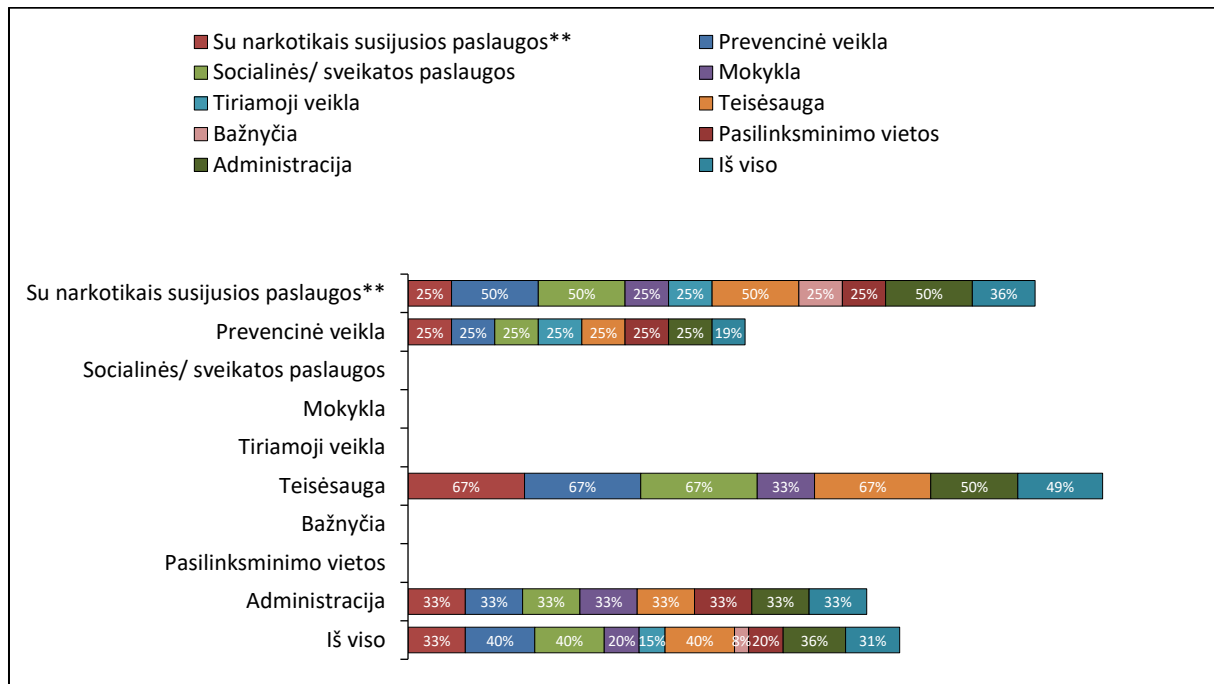
Prevencinės priemonės	Ats. %
5 efektyvios prevencinės priemonės:	
Švirkštų ir adatų keitimo programos	100 %
Nemokamas ŽIV ir Hepatito C testavimas ir konsultavimas	100 %
Narkotinių medžiagų sudėties testavimas	100 %
Individuali psichologinė pagalba	93%
Darbas gatvėje	93%
5 mažiau efektyvios prevencinės priemonės:	
Medijos kampanijos	54%
Preveninių priemonių taikymas darbovietėje	67%
Individualus, t.y. atsižvelgiant į socialinius ir asmeninius įgūdžius, prevencinis švietimas	69%
Ankstyvasis ugdymas	75%
Mentorių programa	80%

*Lentelėje suvesti atsakymai „efektyvios“ ir „iš dalies efektyvios“ paslaugos

3.2.7 Tarpinstitucinis bendradarbiavimas

Apklausos dalyvių atstovaujamos įstaigos buvo sugrupuotos į 9 atskiras sektorius (žr. p. 3.2.1, lentelę 6). Tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti koks ir su kokio tipo įstaigomis vyksta bendradarbiavimas metamfetamino vartojimo klausimais. Daugiausiai tarpusavyje bendradarbiauja įstaigos teikiančios su narkotikais susijusias paslaugas (t.y. žalos mažinimo ir priklausomybių gydymo įstaigos), teisėsaugos institucijos, prevencine veikla užsiimančios įstaigos ir administracijos atstovai. Bendradarbiavimas nevyksta arba mažai vyksta su kitomis socialinės ir sveikatos įstaigos, pasilinksminimo vietomis, mokyklomis, bažnyčia ir su tiriamąja veikla užsiimančiomis įstaigomis (žr. paveiksluką 1).

Paveikslukas 1: Tarpinstitucinis bendradarbiavimas*

* Paveiksluke horizontaliai eilutėse nurodyta tyrimo dalyvio darbovietė/ atstovaujamas sektorius, stulpeliuose nurodoma su kokio tipo įstaiga/ sektoriumi vyksta bendradarbiavimas. Galimi keli atsakymų variantai.

**Žalos mažinimo, priklausomybės ligų gydymo paslaugos

Tarp 9 atstovaujamų sektorių, tarpinstitucinis bendradarbiavimas apsiikeičiant informacija vyksta tarp 26% įstaigų, planuojant ir įgyvendinant intervencijas bendradarbiauja 17% ir 20% įstaigų atitinkamai, kartu vertina intervencijas tik 4% įstaigų. Tarp tų įstaigų, kurios bendradarbiauja tarpusavyje, bendras pasitenkinimas vykstančiu bendradarbiavimu siekia 85%, tuo tarpu nepasitenkinimas siekia 8%.

3.3 Psichoaktyvių medžiagų vartotojų apklausa

Žemiau pateikiami pagrindiniai psichoaktyvių medžiagų vartotojų apklausos rezultatai. Išsami apklausos atsakymų suvestinė pateikiama priede nr. 3.

Iš viso apklausos anketą pilnai užpildė 148 asmenys. Iš jų: 125 gyvenantys Vilniuje (tyrimo tikslinė grupė), 18 iš kitų miestų ir 5 asmenys nenurodė gyvenamosios vietos. Iš 125 asmenų, kurie užpildė anketą ir gyvena Vilniuje, 35 nurodė niekada gyvenime nevartoję stimuliantų, 6 nurodė vartoję fiktyvią psichoaktyvią medžiagą. Atrinkta tyrimo imtis sudarė 84 asmenis (žr. lentelę 9).

Lentelė 9: Atrinkta tyrimo dalyvių imtis

Atrankos kriterijai	Vilnius (N)	Kiti miestai (N)	Iš viso (N)
Stimuliantų vartojimas nežinomas	0	0	0
Yra vartoję stimuliantus	84	11	95
Nėra vartoję stimuliantų	0	0	0
Iš viso	84	11	95
Vartoję fiktyvią psichoaktyvią medžiagą	0	0	0

Atrankos kriterijai	Vilnius (N)	Kiti miestai (N)	Iš viso (N)
Nevartoję fiktyvios psichoaktyvios medžiagos	84	11	95
Iš viso	84	11	95

3.3.1 Tyrimo dalyvių sociodemografiniai duomenys

Žemiau lentelėje pateikiami pagrindiniai atrinktos imties sociodemografiniai duomenys. Palyginimui pateikiami tyrimo dalyvių iš kitų miestų sociodemografiniai duomenys. Dėl mažos tyrimo dalyvių iš kitų miestų imties (11 asmenų) sociodemografiniai skirtumai tarp dviejų grupių nėra laikomi reikšmingais (žr. lentelę 10).

Sociodemografiniai duomenys	Vilnius	Kiti miestai
Vyrai / Moterys	58,3% / 40,5%	54,5% / 45,5%
Amžiaus grupės:		
18-24 metų	15,5%	45,5%
25-35 metų	46,4%	45,5%
36-49 metų	36,9%	9,1%
50-64 metų	1,2%	0,0%
Daugiau negu 65 metai	0,0%	0,0%
Išsilavinimas:		
Pagrindinis/pradinis	22,6%	0,0%
Vidurinis	35,7%	45,5%
Aukštasis universitetinis	22,6%	18,2%
Bedarbis	45,6%	0,0%

3.3.2 Stimuliantų vartojimo patirtis

Iš 84 tyrimo dalyvių 62% yra nors kartą vartoję metamfetaminą, tačiau tik dalis jų – 38% vartojo metamfetaminą per paskutinius 12 mėnesių, o ketvirtis – 24% per paskutines 30 dienų. Nors daugiau respondentų teigė nors kartą vartoję amfetaminą – 87% ir MDMA – 77%, per paskutinius 30 dienų šių medžiagų vartojimas buvo mažesnis negu metamfetamino, 18% ir 6% atitinkamai. Daugiausiai tyrimo dalyvių bendrai stimuliantus vartojo namuose – 77,1%, vakarėliuose/ festivaliuose – 72,3% ir lauke – 48,2%. Tuo tarpu metamfetaminą daugiausiai vartojo namuose – 72%, tačiau ne taip daug vakarėliuose/ festivaliuose – 44% ir lauke – 20%. Psichoaktyvias medžiagas švirkštimosi būdu yra vartoję 51,8% tyrimo dalyvių, metamfetaminą švirkštėsi 33,3%. Taip pat, 46% tyrimo dalyviai teigė, kad jų bendras metamfetamino vartojimo dažnumas COVID-19 pandemijos metu išliko toks pats. Tuo tarpu, kad amfetamino, MDMA ir kitų stimuliantų vartojimo dažnumas COVID-19 pandemijos išliko toks pats teigė 40%, 36,5% ir 50% respondentų atitinkamai.

3.3.3 Su psichoaktyvių medžiagų vartojimu susijusių paslaugų gavimo patirtis

Daugiau negu pusę (62,5%) tyrime dalyvavusių asmenų iš Vilniaus teigė kada nors gavę gydymo ir/ar kitas paslaugas susijusias su psichoaktyvių medžiagų vartojimu. Didžioji dalis jų – 44% visų respondentų iš Vilniaus, yra vartoję gydytojo paskirtus opioidus.

3.3.4 Paslaugų poreikis

Apklausoje metu buvo siekiama išsiaiškinti kokios sveikatos, socialinės ir kitos prevencinės paslaugos yra svarbios psichoaktyvias medžiagas vartojantiems asmenims. Daugiausiai respondentų išskyrė sveikatos sutrikimų gydymo (78%), nemokamų ŽIV (žmogaus imunodeficito viruso) ir HCV (hepatito C) testų, konsultacijų (68%) ir teisinės pagalbos (67%) paslaugų svarbą (žr. lentelę 11). Tačiau 10%, 17% ir 22% respondentų nebuvo tikri ar sveikatos sutrikimų gydymo, teisinės pagalbos ir nemokamų ŽIV ir HCV testų, konsultacijų paslaugos yra jiems prieinamos Vilniuje. Dažniausiai tyrimo dalyviai kreipėsi ir/ar gavo pagalbą dėl sveikatos sutrikimų (70%), nemokamo testavimo (55%) sprendžiant socialinės paramos klausimus (40%), taip pat, dėl informacijos ir konsultacijų apie narkotinę abstinenciją ir žalos mažinimą (35%).

Lentelė 11: Suvokiamas paslaugų poreikis/ svarbumas (atsakymai „svarbu“ ir „iš dalies svarbu“ gauti šias paslaugas), prieinamumas (atsakymai „nežinau“) ir patirtis naudojantis paslaugomis (atsakymai „taip, naudojausi šiomis paslaugomis“)

Paslaugos	Paslaugos yra „svarbios“	„Nežinau“, ar paslauga prieinama	„Naudojausi šiomis paslaugomis“
	%	%	%
Pagalba darbo klausimais	49%	20%	34%
Pagalba būsto klausimais	43%	29%	20%
Pagalba sprendžiant socialinės paramos klausimus	60%	14%	40%
Pagalba šeimos klausimais	40%	32%	14%
Pagalba ieškant/palaikant socialinius kontaktus	39%	58%	5%
Teisinė pagalba	67%	17%	35%
Psichologinė pagalba	68%	7%	60%
Sveikatos sutrikimų gydymas	78%	10%	70%
Konsultacijos apie narkotikų keliamos žalos mažinimą	59%	26%	35%
Konsultacijos apie narkotinę abstinenciją	55%	23%	35%
Narkotikų sudėties testavimo paslaugos	53%	38%	27%
Informacijos teikimas apie saugų narkotikų vartojimą	57%	23%	35%
Informacijos teikimas apie saugesnę seksualinę praktiką	39%	27%	23%
Konsultacijos ir pagalba pasilinksminimo vietose	58%	44%	26%
Saugaus narkotikų vartojimo kambariai	53%	35%	0%
Švirių adatų ir švirškštų dalinimo paslaugos	57%	26%	34%
Nemokami ŽIV ir hepatito C testai, konsultacijos	68%	21%	55%
Kitos paslaugos :	2%	2%	0%
Iš viso:	56%	27%	33%

*Į lentelę neįtraukti atsakymai „nežinau“. Galutinis atsakymų skaičius (%) gali skirtis tarp atsakymų variantų skaičiaus (%) dėl pasirinkto „nežinau“ atsakymo varianto prie konkrečios paslaugos.

3.3.5 Nuomonė dėl psichoaktyvias medžiagas vartojančių asmenų skaičiaus

Didžioji dalis tyrimo dalyvių negalėjo įvertinti koks yra psichoaktyvių medžiagų (išskyrus kanapes) vartotojų skaičius Vilniaus mieste. O šį klausimą atsakiusių tyrimo dalyvių nuomonė smarkiai išsiskyrė: vienų manymu mieste yra 400 nelegalių psichoaktyvių medžiagų (išskyrus kanapes) vartotojų, kiti manė, kad mieste yra 30 000 vartotojų. Bendrai, tyrimo dalyviai mano, kad Vilniaus mieste (vidutiniškai) yra 4087 asmenys vartojantys metamfetaminą (žr. lentelę 12).

Lentelė 12. Psichoaktyvias medžiagas (išskyrus kanapes) vartojančių asmenų skaičiaus

Klausimai	Atsakymai Vilnius (N=84)					
	Vid.	Mediana	Maž. r.	Didž. r.	SD	N
Kaip jūs manote, kiek žmonių jūsų mieste vartoja nelegalias psichoaktyvias medžiagas?	14 653	15 000	400	30 000	8 861	29
Kaip manote kiek yra metamfetamino vartotojų jūsų mieste?	4 087	1 000	100	20 000	5 704	33

4 Išvados ir diskusija

Atlikus situacijos analizę, paaiškėjo, kad nėra pakankamai duomenų daryti prielaidoms apie tai kiek asmenų Lietuvoje ir konkrečiai Vilniuje vartoja stimuliantus. Tuo labiau nėra žinoma, kiek asmenų vartoja metamfetaminą, amfetaminą ir/ar kitus stimuliantus. Nors internetinės psichoaktyvių medžiagų vartotojų apklausos metu, 62% respondentų teigė nors kartą vartoję metamfetaminą, tačiau taip pat didžioji dauguma tyrimo dalyvių yra gavę sveikatos priežiūros paslaugas ir vartoję gydytojo paskirtus opioidus – tai rodo, kad apklausą užpildė gan siaura psichoaktyvias medžiagas vartojančių asmenų grupė. Nuotekų analizės tyrimo metu 2020 m. nustatytas 15 kartų mažesnis metamfetamino koncentracijos likučių kiekis negu paskutinius 3 metus, tačiau išoriniai veiksniai (pvz. COVID-19 pandemija) galėjo tam turėti įtakos, todėl negalima daryti prielaidos, kad metamfetamino vartojimas ir toliau bus mažas, ar, kad nedidės pvz. amfetamino vartojimas. Iš neteisėtos apyvartos konfiskuojami nemaži metamfetamino ir amfetamino kiekiai rodo, kad šalyje yra vykdoma veikla susijusi su šių medžiagų prekyba. Internetinės apklausos metu tiek vietiniai ekspertai, tiek psichoaktyvių medžiagų vartotojai metamfetamino vartotojų skaičių Vilniaus mieste įvertino labai plačiu spektru – nuo 100 iki 20 000. Taip pat, stimuliantus vartojanti populiacija palyginus retai kreipiasi į sveikatos priežiūros įstaigas dėl stimuliantų vartojimo. Gali būti, kad stimuliantus vartojanti populiacija yra jaunesnė ir susiduria su mažiau sveikatos sutrikimų, arba yra labiau pasiturinti ir gali kreiptis į privačias sveikatos priežiūros įstaigas. Bet kuriuo atveju, stimuliantus vartojanti populiacija nėra lengvai pasiekama ir jai reikia atsižvelgti planuojant šiai tikslinei grupei skirtas prevencines ir žalos mažinimo veiklas.

Šalyje nėra vykdoma daug su psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencija susijusių veiklų. Išskyrus žalos mažinimo paslaugas ir konsultacinę veiklą festivalių metu ir (kartais) naktinėse pasilinksminimo vietose, autorių žiniomis, į stimuliantų vartotojus nukreiptos prevencinės veiklos nėra vykdomos. Niekada nebuvo atliktas nacionalinis prevencinių programų efektyvumo vertinimas.

Nėra didelio skirtumo tarp vietinių ekspertų ir psichoaktyvių medžiagų vartotojų nuomonės dėl prevencinių ir žalos mažinimo paslaugų poreikio ir efektyvumo. Abi grupės sutiko, kad nemokamas ŽIV ir HCV testavimas ir konsultacijos, individuali pagalba (psichologinė, teisinė, sveikatos sutrikimų gydymo) yra efektyvu ir reikalinga. Ryškesnis skirtumas tarp respondentų grupių yra tai, kad bendrai vietiniai ekspertai labiau sutinka tarpusavyje ir dažniau vertina, kad prevencinės priemonės yra efektyvios, tuo tarpu patys vartotojai nevienodai vertina paslaugų svarbumą. Pvz. 100% vietinių ekspertų mano, kad narkotikų medžiagų sudėties testavimas yra efektyvi prevencinė priemonė, tuo

tarpu, kad narkotikų medžiagų sudėties testavimas yra svarbu manė tik 53% psichoaktyvių medžiagų vartotojų. Panašus procentinis nuomonių skirtumas yra matomas vertinant švirių adatų ir švirkštų dalinimo paslaugas, saugesnio vartojimo kambarius, lytinių santykių švietimo, saugesnio vartojimo ir kitais klausimais. Tai rodo, kad psichoaktyvių medžiagų vartotojų tyrimo dalyviai tarpusavyje nevienodai vertina paslaugas. Taip pat, palyginus nedidelis apklaustųjų skaičius – 33% bendrai naudojami bet kokiomis paslaugomis Vilniaus mieste ir gan didelis procentas – 27% nežinojo ar apklausos anketoje išvardintos paslaugos yra prieinamos. Planuojant prevencines veiklas reiktų atsižvelgti į tai, kad galimai psichoaktyvių medžiagų vartotojams trūksta informacijos apie tai, kokios paslaugos egzistuoja mieste ir kokia yra šių paslaugų nauda.

Šaltiniai

1. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *Europos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės standartai* 2013; Internetinė prieiga: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/792/NTAKD-EDPOS-Quick-Guide-LT.pdf>.
2. United Nations Office on Drugs and Crime and the World Health Organization. *International Standards on Drug Use Prevention. Second updated edition.* 2018; Internetinė prieiga: https://www.unodc.org/documents/prevention/UNODC-WHO_2018_prevention_standards_E.pdf.
3. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *European Prevention Curriculum: a handbook for decision-makers, opinion-makers and policy-makers in science-based prevention of substance use.* 2019; Internetinė prieiga: https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11733/20192546_TDMA19001EN_N_PDF.pdf.
4. Nutt, D., L. King, and L. Phillips, *Drug harms in the UK: a multicriteria decision analysis.* *Lancet* 376: 1558-1565. *Lancet*, 2010. **376**: p. 1558-65.
5. Lankauskas, M., et al. *Teisės, sveikatos ir socialinės sistemų, susijusių su narkotikų politika Lietuvoje analizė.* 2018; Internetinė prieiga: https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Analize_final.pdf.
6. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *Wastewater analysis and drugs — a European multi-city study.* Internetinė prieiga: https://www.emcdda.europa.eu/publications/html/pods/waste-water-analysis_en.
7. Liudmila Rupšienė, R.S., Irena Šutinienė, . *Alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų tyrimo projektas Europos mokyklose (ESPAD – 2019).* 2019; Internetinė prieiga: https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/ESPAD_2019.pdf.
8. Narkotikų tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. *Psichoaktyviosios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2021.* 2021; Internetinė prieiga: https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Psichoaktyviosios_medziagos_tendencijos_ir_pokyciai_2021.pdf.
9. Narkotikų tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. *Psichoaktyviosios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2020.* 2020; Internetinė prieiga: <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/46791%20NTAKD%20metinis%20pranesimas%20web.pdf>.
10. Narkotikų tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. *Metinis pranešimas.* 2019; Internetinė prieiga: <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/43252%20NTAKD%20metinis%20prane%C5%A1imas.pdf>.
11. Informacijos ir ryšių departamentas. *Oficialioji statistika apie nusikalstamumą LR savivaldybėse 2020.* 2020; Internetinė prieiga: https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=9347&datasource=63046.
12. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. *2020 metų veiklos ataskaita.* 2020; Internetinė prieiga: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html.